

משרד החינוך המדען הראשי

מעבר חלק מבי"ס יסודי לחטיבת
ביניים: מה אומר המחקר?
ד"ר איתי אשר

שאלות

- "איפה הסיפור?" - במה עוסק המחקר על מעברים בין יסודי לחט"ב?
- אילו גורמים מסייעים ואילו גורמים מפריעים למעבר חלק מבית הספר היסודי לחטיבת הביניים?
- מה מאפיין תכניות אפקטיביות לסיוע במעבר?

מקורות (בינתיים)

■ סקירת ספרות שיטתית שהזמין משרד החינוך של ניו זילנד :

McGee, C. et al. (2004). Transition to secondarys: A literature review.
Hamilton: The University of Waikato, New Zealand

■ מחקר כחלק מתכנית מחקר אורך רחבת היקף בבריטניה :

Evangelou, M. et al. (2008). What makes a successful transition from primary to secondary school?

■ רושם ראשוני - בהשוואה לנושא המעבר מגן לכיתה א', נראה כי הנושא נחקר פחות ויש מעט מאד התייחסויות לתכניות התערבות ממוקדות.

■ ייתכן שבעולם המעבר נחשב לבעייתי פחות, ואולי זהו ביטוי להעדפה כללית של משאבים לגיל הרך, לשם מניעת בעיות שבד"כ ניכרות יותר בגיל תיכון.

במה עוסקים המחקרים על מעבריים?

McGee ושות' סקרו את הספרות בנושא ומצאו שמונה תמות חוזרות:

- הישגים לימודיים
- התאקלמות חברתית
- קשרים בין בתי הספר
- עניינים ארגוניים
- תפיסות התלמידים
- גורמים תרבותיים
- גורמים סוציו-אקונומיים
- הבדלים מגדריים

הישגים לימודיים

- בעקבות מעבר לחט"ב, תלמידים נוטים לסבול מירידה בהישגים לימודיים
- נראה שיש מתאם בין הירידה בהישגים בשנה הראשונה בחט"ב ובין ירידה בעניין בלימודים ועליה בפעילות שאינה לימודית [יש לציין כי מלבד ההקבלה לתחילת גיל ההתבגרות זו גם תופעה המאפיינת מעברים בין בתי ספר ללא קשר לגיל, למשל עקב מעבר [דירה]
- בהמשך – עדויות לפרקטיקות שניסו להפחית את התופעה

הסתגלות חברתית

- המעבר מלחיץ
- מידע הולם מפחית אי וודאות
- פעילויות תמיכה חברתית מסייעות לתלמידים ליצור רשתות חדשות של חברים
- שיפור בערך העצמי יכול לסייע למוטיבציה ללמידה

קשרים בין בתי ספר

- המשכיות של תכנית הלימודים נפגעת במעבר.
- חט"ב מעטות בלבד מיסדו סדירות של קשרים עם בתיה"ס היסודיים, שהיו ממוקדות בשמירה על רצף הלמידה של כל תלמיד כפרט.
- הציפיות של המורים לעתים קרובות שונות מהותית בין בית הספר יסודי ובין חטיבת הביניים ותיכון.
- לעתים קרובות מתעלמים מניסיונו הקודם של התלמיד ומהישגיו הקודמים.

סוגיות ארגוניות

- הקשיים של חלק מהתלמידים בהסתגלות לארגון הלימודים בחט"ב הם זמניים.
- לפני המעבר, יש לדרוש מתלמידים [בכיתה ו'] להיות אחראים יותר ללמידה שלהם, ללמד אותם אסטרטגיות ללמידה עצמית, ולספק להם תכנית לימודים מאתגרת יותר, עם מטרות ברורות של הישגים לימודיים.

תפיסות של התלמידים

- ככלל, תלמידים ביסודי נוטים לחוות את המעבר באופן חיובי.
- תלמידים בסיכון זקוקים להתערבות לפני המעבר.

גורמים תרבותיים

- מעבר יכול לגרום בעיות ספציפיות וחששות לתלמידים שאינם שייכים לתרבות הרוב.
- למורים ולתלמידים תפיסות שונות של מקור הבעיות: תלמידים נוטים לחשוב שלא מלמדים אותם היטב, מורים נוטים לחשוב שהתלמידים הביאו את הבעיות איתם.

גורמים חברתיים וכלכליים

- מיצב סוציו-אקונומי (SES) הוא גורם שעלול להוביל להישגים נמוכים.
- בבתי ספר תיכוניים עם תלמידים מ-SES נמוך יש בדרך כלל תכניות התומכות בתלמידים בסיכון.
- יש מתאם בין תמיכה משפחתית ובין הישגים לימודיים לאחר מעבר, וההשפעה של הורות אפקטיבית מתווספת להשפעת תכניות התמיכה הללו.

הבדלים בין המינים

- בעת המעבר, העמדות של הבנות כלפי מורים ולמידה שונות מאלה של בנים: נוטות להיות חיוביות יותר.
- אבל, יש גם אפקט לתחום הדעת: עדיין רואים רתיעה של בנות ממדעים, שמתחזקת עם הגיל.
- חלק מהחוקרים תיארו בביקורתיות את הנטייה 'ללמד את הבנים' כי הם זקוקים לעזרה נוספת, או לדרוש מהם דרישות גבוהות יותר.

המחקר של EVANGELOU ET AL (2008)

- חלק ממחקר אורך רחב היקף על בתי ספר וגנים אפקטיביים שליווה תכנית חומש של ממשלת בריטניה.
- במחקר המעברים בדקו מדגם מייצג של כ-550 תלמידים משש רשויות מקומיות (שאלונים לתלמידים ולהוריהם, ראיונות עם 12), ובנוסף רואיינו פקידי משש הרשויות, הורים ומורים.
- כ-84% מהתלמידים דיווחו שהרגישו מוכנים למעבר ו-16% שהם אינם מוכנים. אך בתום מחצית אחת, רק 3% דיווחו שהם לחוצים או מודאגים.

מהו "מעבר חלק" עפ"י החוקרים?

- פיתוח חברויות חדשות ושיפור הערך העצמי והביטחון העצמי
- התמקמות מוצלחת מתבטאת בכך שההורים כבר אינם מוטרדים
- עניין מוגבר בבית הספר ובפעילויות במסגרתו
- הסתגלות קלה לסדירות הבית ספריות ולארגון הלימודים
- המשכיות בתכנית הלימודים ורציפות בלמידה

פרקטיקות של מעברים

- הרשויות המקומיות אחראיות על הליכי רישום והנפיקו מידע על כך לבתי ספר ולהורים.
- בתי ספר יסודיים שיתפו מידע עם חטה"ב בנוגע להישגים לימודיים ביחס לסטנדרטים, נוכחות וצרכים מיוחדים של תלמידים.
- אבל, חט"ב נטו שלא לתת אמון בנתונים שסיפקו בתיה"ס היסודיים, וערכו בחינות לקביעת רמת הבסיס של כל תלמיד בתחילת כיתה ז'.

פרקטיקות של מעברים (המשך)

יוזמות מקומיות במטרה לספק להורים ולתלמידים מידע על חטה"ב ולגרום להם לחוש בנוח עם תהליך המעבר. יוזמות אלה כללו:

- חוברות מידע
- ימים פתוחים
- הרצאות של מורי חטה"ב
- מפגשים עם ילדים אחרים ועם הצוות
- ביקורי כיתות ו' שלמות או משפחות עם הילדים, כולל צפייה בלמידה או חוויה של שיעור לדוגמה
- ביקורי מורי כיתה ז' בבתי"ס מזינים, כולל צפייה בשיעורים ושיחות פרטניות עם תלמידים
- כמה חטי"ב פתחו את המוסד ביום הראשון ללימודים לתלמידי כיתה ז' בלבד, כדי לאפשר להם לחוות את המרחב והמתקנים ללא תלמידים אחרים
- "חומרי גישור" – שימוש באותן חוברות עבודה בכיתה ו' וז'.
- תלמיד בוגר יותר בחטי"ב כ"חונך" לתלמיד החדש

גורמים במתאם חיובי עם מעבר חלק

■ עזרה רבה מחטה"ב :

- אוריינטציה ברחבי בית הספר
- הגמשת הכללים בשבועות הראשונים
- פרוצדורות לסיוע בהסתגלות
- ביקורים בבית הספר
- ימי קליטה וימי "טעימות"
- עלוני מידע
- סיוע בשיעורים ובשיעורי הבית

■ גורמים נוספים :

- דריכות חיובית מצד התלמיד
- יחס ידידותי מצד תלמידי ח' ט' ותלמידים אחרים בכיתה
- מעבר עם רוב החברים מהיסודי
- אח גדול בחטיבה
- עניין בלימודים

גורמים במתאם שלילי עם מעבר חלק

- התלמיד נופל קורבן להצקה ובריונות – תלמידים אלה בסיכון גבוה מאד לבעיות במימדים השונים שהוגדרו כ"מעבר חלק".
- חשש מהיכולת לעמוד במטלות הלימודיות
- חשש מהתמודדות עם מורים חדשים ועם תחומי דעת חדשים
- חשש מכישלון ביצירת חברויות חדשות
- מיצב סוציו-אקונומי נמוך

מעברים של בעלי צרכים מיוחדים

- ככלל, מסתגלים לחט"ב בדומה לילדים האחרים
- מחד, נמצאים בסיכון גבוה יותר להיות קורבנות להצקה ובריונות, משתנה הפוגע במעבר חלק.
- מאידך, חווים רצף לימודי טוב יותר מילדים שאינם מאובחנים, אולי בזכות סיוע פרטני והתאמות

אז מה עובד? סיכום והמלצות של

EVANGELOU ET AL (2008)

- מרכזיות של כישורים חברתיים, ערך עצמי וביטחון עצמי – נושא לעבוד עליו ביסודי (תכנית במאפייני "מפתח הל"ב")
- תרומה של "חונך" להפחתת דאגות של הילד והוריו ולמניעת מקרי הצקה ובריונות
- מנגנונים ויכולת לזיהוי מקרי בריונות, הדרכה למורים כיצד לנהוג במצבים אלה
- למידה שיתופית בקבוצות קטנות כזירה להסתגלות מהירה ופיתוח כישורים חברתיים
- שיתופי פעולה עמוקים בין יסודיים מזינים לחטה"ב
- הכנת התלמידים לסטנדרטים הנדרשים בחט"ב – הבהרת ציפיות, כישורי למידה עצמית וויסות עצמי. לשם כך נדרשת היכרות טובה של מורי היסודי עם העשייה בחט"ב.
- רצף בתכנית הלימודים (כולל המשכיות באותם חומרי למידה) – הצליח במיוחד כאשר הפיקוח ברשות המקומית היה מעורב ולא עסק רק בנושאים מינהליים.